

7. Шарп У.Ф. Инвестиции: [учебное пособие] / У. Ф. Шарп, Г. Дж. Александер, Дж. В. Бейли: Инфра-М, 1997. – 1024с.
8. Ендовицкий Е.А. Комплексная оценка инвестиционной привлекательности компаний: [учебное пособие] / Ендовицкий Е.А. – М., 2001 г. с. 43-50.
9. Липсиц И.В. Экономический анализ реальных инвестиций: [учебное пособие] / И. В. Липсиц, В. В. Коссов – 2-е издание, исправ., – М, 2004, стр. 135 – 148.
10. Щукін Б.М. Інвестування / Б. М. Щукін. – К.: МАУП, 2004. — 216 с.: іл. – Бібліогр.: с. 48.
11. Карачина Н. П. Развитие инвестиционных процессов как фактор роста машиностроительной отрасли / Н. П. Карачина, А. В. Вітюк – [Електронний ресурс] — Режим доступу: – <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=627>.
12. Божко М. О. Аналіз проблеми зносу основних фондів на підприємствах машинобудівного комплексу України / М. О. Божко – [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://www.rusnauka.com/23_NPM_2011/Economics/10_91326.doc.htm.
13. Римар М. В. Оцінка фінансового потенціалу підприємств машинобудівної галузі / М. В. Римар, О. М. Попівняк — [Електронний ресурс]: — Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/prvse/2010_1/11.pdf.
14. Индексы промышленной продукции – [Електрон. ресурс]: Державний комітет статистики України – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
15. Інвестиції зовнішньоекономічної діяльності [Електрон. ресурс]: Державний комітет статистики України – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
16. Объемы реализованной промышленной продукции (работ, услуг) за 2001-2009 годы. — [Електронний ресурс]: Державний комітет статистики України — Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua>
17. Основні засоби України [Електрон. ресурс]: Державний комітет статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

УДК 339.9.01 (045)

СКОТНИЙ П.В.,

Дрогобицький державний педагогічний університет ім. І.Франка,
старший викладач кафедри економіки, к.е.н.

ЕКОНОМІЧНЕ ЗНАННЯ В КОНТЕКСТІ ПЛЮРАЛІЗМУ МЕТОДОЛОГІЧНОГО ПОШУКУ

Анотація. В статті аналізується проблема розвитку економічної теорії в контексті плюралізму сучасного методологічного пошуку, що відкриває перспективи актуалізації ролі і значення економічної науки.

Ключові слова: методологія, теорія, дискурс, плюралізм, економічне знання, методологічний індивідуалізм, метод економічної подвійності.

Аннотация. В статье анализируется проблема развития экономической теории в контексте плюрализма современного методологического поиска, что открывает перспективы актуализации роли и значения экономической науки.

Ключевые слова: методология, теория, дискурс, плюрализм, экономическое знание, методологический индивидуализм, метод экономической двойственности.

Annotation. The problem of economic theory in the context of pluralism of contemporary methodological researches that opens perspectives of actualization of the role and importance of economic science.

Keywords: methodology, theory, discourse, economic knowledge, methodological individualism, method of economic duality.

Постановка проблеми. Розвиток сучасної економічної теорії не може бути продуктивним без впровадження і застосування інноваційних методологічних дискурсів. Важливим контекстом економіко-теоретичної парадигми є включення до неї філософсько-методологічних концепцій. Адже із зростанням обсягу економічних знань виникає необхідність поглибленого вивчення закономірностей, у яких зазначені знання відображені і досліджуються, що сприяє необхідності аналізу і обґрунтування методологічних принципів і підходів у пізнанні економічних процесів та явищ. Дані обставини зумовлюють необхідність конкретизації уявлень про нові методологічні рефлексії, котрі активізують процес пізнання економічної реальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку сучасної економічної методології, велику увагу приділяють як зарубіжні, так і вітчизняні вчені. Безпосередньо аналізу новітніх методологічних концепцій приділяють увагу Ананьїн О.І., Афанасьєв В.С., Базилевич В.Д., Берков В.Р., Гальчинський А.С., Лукашевич В.К., Рузавін Г.І.

Незважаючи на актуальність проблеми забезпечення високого рівня економіко-теоретичних досліджень, в науковій діяльності в багатьох випадках залишається позиція традиційного методологічного підходу до економіко-теоретичного пізнання. Тому дана проблема потребує подальшого дослідження.

Постановка завдання. З метою вирішення проблеми застосування новітніх методологічних підходів і принципів в розвитку економічної теорії необхідно чітко визначити інтелектуальні, соціокультурні засади, в яких відбувається становлення нової парадигми наукового пошуку. Дана проблема є особливо актуальною при виробленні нових категорій розвитку економічного пізнання.

Виклад основного матеріалу. Розвиток еволюційної економіки викликав увагу до питання про застосованість в економічній науці можливостей і перспектив економічної інтерпретації нових методологічних підходів. Адже головною ознакою економічної системи є її гетерогенність. Взаємодія різноякісних складових, які функціонують у межах гетерогенної системи, визначає їхню специфічну складність. Звідси визначення економіки як економіки, яка реалізується за принципами складних, відкритих, дисипативних нерівноважних систем. Одночасно потрібно враховувати, що модель світової економіки виступає специфічним типом «нелінійної глобалізації». Тобто глобальне суспільство є також глобальним синергетичним суспільством, що розвивається *на засадах складних гетерогенних систем*. У цих визначеннях виокремлюється методологічна взаємозалежність понять: «синергетична глобалізація» – «синергетичне глобальне суспільство» – «синергетична глобальна економіка». Їхня методологічна однопорядковість визначається, з одного боку, гетерогенністю, з іншого – розвитком на засадах складних систем» [4, с. 495], – зазначає А.С. Гальчинський.

В даному випадку необхідно враховувати нормативність *етики дискусії*. І хоча можлива дієвість певного кодексу наукового обговорення оцінюється неоднаково, все ж існує широке розуміння його бажаності для сучасної економічної науки. В умовах, коли економісти розділені професійно, ідейно, теоретично, методологічно, а труднощі спілкування між прибічниками різних наукових парадигм мають достатньо глибокі епістемологічні корені – в цих умовах питання про взаєморозуміння і професійне спілкування всередині наукового співтовариства набуває зовсім іншого звучання, виростаючи в одну із головних проблем функціонування науки. Відповідно розповсюдження і культивування в середовищі економістів принципів *професійної етики* перетвориться, можливою, на одну з пріоритетних задач економічної методології [1, с. 46]. Мова йде про всім відомі правила ведення наукових дискусій та обговорень, яких, на жаль, не завжди дотримуються.

У процесі розвитку економічної науки теоретична думка шукала, знаходила і пропонує все нові й нові шляхи осмислення свого об'єкта – *економічного буття*. Первісно, в рамках класичної політичної економії, економіка вивчалася переважно «на виході», з боку матеріального *результату* виробничої діяльності – суспільного продукту, його структури і динаміки. Це період «канонічної» (А.С. Гальчинський) економічної методології. У її баченні економічна наука пов'язана з накопиченням, аналізом та визначенням способів застосування системних знань, необхідних людині в процесі створення та використання нею матеріальних основ свого добробуту в процесі суспільної діяльності. В цей період економічна теорія прагне осягнути сутність економіки загалом, її визначальних явищ і процесів відкриття системних економічних законів.

Щоправда, тут немає одностайності й догматичної одноставності. Так, новий підхід, запропонований Дж.С. Міллем, створив передумови для серйозних змін в економічній теорії. По-перше, виникає завдання дослідження і типізації суспільних інститутів, що тісно пов'язане з історією розвитку кожного окремого суспільства. Розкриті на основі такого дослідження закони вже не можуть бути *універсальним*. По-друге, оскільки закони розподілу суспільного продукту розглядаються як залежні від волі людей, навіть якщо ця воля у процесі суспільно-історичного розвитку набуває форми усталеного суспільного інституту, вони не є вічними і незмінними. Отже, науковий метод, запропонований Дж.С. Міллем, потенційно включає у себе аналіз можливих шляхів *реформування суспільства*: якщо на основі аналізу економічних наслідків існуючих законів розподілу з'ясується, що вони мають негативний характер, зберігається потенційна можливість зміни самих законів [8, с. 211]. Тим самим Дж.С. Мілль «перекидає мостик» від позитивної економіки до нормативної.

У процесі маржиналістської революції основна увага змістилася у сферу *обміну* і сформувалася на самій *діяльності* економічних агентів, насамперед на їхніх рішеннях щодо розподілу та використання ресурсів. Засновник австрійської економічної школи (маржиналізму) К. Менгер зазначав, що наявна економічна теорія (класична політекономія) досліджує діяльність людини або занадто формально, або занадто конкретно. Тому «теоретична наука про народне господарство «повинна займатися «не викладанням практичних порад для господарської поведінки, а встановленням умов, при яких люди виявляють передбачливу діяльність, спрямовану на задоволення своїх потреб» [6, с. 36]. К. Менгер не закликає відмовитися від причинно-наслідкових зв'язків, оскільки і поведінка людини повинна підпорядковуватися деяким загальним закономірностям, але шукати їх пропонує в особистих відчуттях і переживаннях кожної людини, котра сповнена бажань і прагне їх задовольнити. Тим самим стверджуються начала *методологічного індивідуалізму*. Він є методологією, що розкриває логічні основи та принципи наукового визначення місця і ролі людини в системі суспільного розвитку.

Нарешті, у міру усвідомлення того, що поведінка людини як суб'єкта економічної діяльності, своєю чергою, залежить від усталених норм і правил, почав набирати силу підхід до вивчення економіки з боку інституційних *передумов* такої поведінки. Згідно з визначенням авторитетного серед традиційних інституціоналістів У. Гамільтона, інститут «означає спосіб думок або дії, який має достатньо широке розповсюдження і постійність, укорінений в звичках груп людей або звичаях народу...» [9, с. 36]. Це був принципово новий для економістів підхід до розуміння інститутів, вільний від попередніх фікцій: національного духу, з одного боку, і не-

змінної людської природи, з іншого. Економісти підключилися до осмислення *трансіндивідуальних*, або *між-суб'єктних зразків поведінки* – поведінки одночасно індивідуальної і колективної.

Економічна наука виробила низку підходів у вивченні свого об'єкта (економічного буття). Серед них можна виділити як мінімум три підходи і, відповідно, три базові онтології, або «картини економічної реальності – продуктової, поведінкової та інституційної, в рамках яких формувалися різноманітні наукові школи та напрями» [1, с. 46]. Відповідно до зазначеної характеристики, класична політична економія, марксизм, кейнсіанство, монетаризм спираються переважно на *виробничо-продуктової* картину економічної реальності. Різні школи – маржиналізму, неокласична мікроекономіка, неінституціоналізм, а також низка новітніх напрямів макроекономіки, ґрунтуються на *поведінковій* онтології; історична школа, традиційний інституціоналізм і деякі підходи в рамках нового інституціоналізму – на *інституційній*.

Зрозуміло, кожній картині економічної реальності відповідає своя емпірична база і свої методи її вивчення. Якщо ж одні і ті самі явища розглядаються у контексті різних онтологій, вони одержують, як правило, альтернативні, контекстно обумовлені тлумачення та інтерпретації. Наприклад, ринкові ціни можуть подаватися і як співвідношення трудових затрат (виробничо-продуктова онтологія), і як договір, що урівноважує попит та пропозицію сторін («поведінкова онтологія»), і як суспільна норма обміну («інституційна онтологія»). Тобто сама собою опора, посилення на певну онтологію не передбачає замкненості на відповідне предметне поле. Мова йде, радше, про принципи організації знання: фіксацію передумов, розмежування параметрів, логічних зв'язків між ними тощо. Основні змінні відповідних теорій належать базовим онтологіям, а передумови і окремі параметри цих теорій, побічні «індикатори явищ, що вивчаються, можуть запозичуватися із суміжних онтологій» [1, с. 47]. Наприклад, аналіз класичною політекономією закономірностей створення і розподілу суспільного продукту не міг обходитися без певних передумов щодо моделі економічної поведінки (*Homo oeconomicus*) і характеру інституційного середовища (ринку вільної конкуренції).

До альтернативної картини економічної реальності можна з повним правом віднести подвійність функціональних форм економічних відносин, що розглядається як субстанційна, тобто онтологічна ознака економічних процесів. *Метод економічної подвійності* сприяє системному й усвідомленому, а не лише інтуїтивному, спорадичному розкриттю складного характеру як структури, так і взаємозв'язків (сутнісних і функціональних) економічних законів і явищ. Проста, подвійна природа товару (споживча і мінова вартість), заробітна плата (номінальна і реальна), капітал (основний і оборотний, фізичний і моральний) [2, с. 4] та цілий ряд інших економічних своїх функціональних визначень містять, з одного боку, *природно-речові*, а з іншого – *соціально-економічні* характеристики. Дану особливість економічного буття вивчали й аналізували теоретики різних напрямів економічної думки в історії її розвитку – *Аристотель, А. Сміт, Д. Рикардо, А. Маршалл, Дж.М. Кейнс* та багато інших. Подвійна визначеність економічного буття виступає базовою методологічною конструкцією теоретичного аналізу, хоча сьогодні вона або не досліджена, або ігнорується. Це стосується як широко використовуваних «старих» категорій – «продуктивність праці», «ефективність виробництва», «споживча вартість товару» тощо, так і «нових» – «транснаціональні корпорації», «глобалізація світової економіки» тощо. Однак потрібно враховувати, що метод «економічної подвійності» має не лише науково-теоретичне, але і практичне, господарське значення» [2, с. 4], – підкреслює *В. Афанасьєв*.

Метод економічної подвійності в епоху «пост-» набуває важливого значення і тому, що «подвійність природи економічних відносин визначається подвійністю креативної функції людської праці, втіленням якої виступає економіка. У такому втіленні економіка інтегрує в себе не лише живі (живу працю людини), а й опосередковані минулою працею суто природні (матеріально-речові) компоненти – засоби та предмети (матеріального і нематеріального) виробництва» [4, с. 50]. Останні інтегруються в економічне буття не у своєму первісному визначенні, а як втілення уречевленої праці, як предмети освоєної людиною природи. Саме в цій якості вони реалізують себе як структурні ланки економічної системи, що розширюють фізичні та інтелектуальні можливості праці людини, її креативний потенціал. «Феномен економічної подвійності, – зазначає *В. Афанасьєв*, – слугує відображенням того факту, що економічні явища – це різні вираження людської праці, яка володіє подвійною структурою» [2, с. 7]. Праця товаровиробника, як відомо, виступає, з одного боку, корисною формою праці, що створює споживчу вартість товару (тобто як праця конкретна), а з іншого – затратою фізичних, розумових, емоційних сил людини на виробництво товару, що в своїй суспільній якості виступає джерелом вартості товарів (тобто як праця абстрактна).

Зазначених прикладів, хоча вони і не виходять безпосередньо за рамки проблематики товарно-грошових відносин, цілком достатньо для розуміння того, що *економічна подвійність* – це властивість економічної системи, при якій товарні відносини набувають всезагального характеру. Адже економіка – це «функціонуюча сукупна праця, озброєна засобами виробництва, знаннями і виробничим досвідом» [2, с. 8]. Видатний англійський економіст *Дж.М. Кейнс* писав: «Потрібно розглядати працю, включаючи, звісно, особисті послуги підприємця і його помічників, як єдиний фактор виробництва, що діє при наявності технології, природних ресурсів, виробничого знаряддя і ефективного попиту» [5, с. 182 - 283].

У цьому контексті доречно зауважити, що наявність об'єктивного зв'язку між подвійним характером праці і подвійністю економічних явищ свідчить про те, що ми маємо справу з онтологією всезагальної структурної закономірності економічних явищ товарно-капіталістичного господарства, яке відображає їхні важливі системні властивості. З огляду на сказане характерні для товару суперечності між приватною (індивідуальною) і суспільною працею, між споживчою вартістю і вартістю в тій чи іншій формі відтворюються не лише безпосередньо в товарі, але і в кожному явищі ринкової економіки, отже, у всій їх сукупності. Проте сьогодні, у нових

визначеннях природно-речові предмети і характеристики економіки (насамперед засоби та знаряддя виробництва, про які говорить *В. Афанасьєв*), реалізують себе у соціальній якості *іншого порядку* – «вони втілюються як економічна корисність, функціонують у системі економічних відносин як споживчі вартості, що задовольняють кількісно та якісно ті чи інші потреби людини й суспільства. На цій основі формується чітка методологічна конструкція, за якою онтологічною першоосновою усієї соціальної конструкції, що конститує систему економічних відносин, є «праця людини» [2, с. 8].

Враховуючи особливості епохи «пост-», – специфіку її економіки, структурною частиною якої є «дематеріалізована» віртуальна економіка, вищенаведені міркування видаються не співзвучними сучасності. Однак викладене розуміння подвійної природи економічних явищ виступає важливим методологічним ключем, який допомагає орієнтуватися і в суперечностях та проблемах сучасного економічного буття. Прикладання всезагальної структурної закономірності товарних відносин до аналізу економічних явищ і є методом економічної подвійності. Парадокс полягає у тому, що таким методом виступає частина теоретичної системи. Хоча в дійсності кожний метод дослідження – це ніщо інше, як «використанням уже одержаних теоретичних результатів, в тому числі й закономірностей, для одержання ще непізнаного» [4, с. 51]. Адже методологія є вивченням «зв'язку між теоретичними концепціями і обґрунтованими висновками про реальний світ» [3, с. 18], – зауважував *М. Блауг*.

Як ми вже зазначали, всі школи економічної думки в процесі аналізу ринкових відносин в тій чи іншій формі, з тією чи іншою науковою метою зверталися і застосовували метод економічної подвійності. Не вдаючись до їхнього розгляду й аналізу, можна стверджувати, що він став основою побудови співмірних або альтернативних економічних теорій. Наприклад, теорія підприємництва *Й. Шумпетера*. «Ми пов'язуємо це поняття (підприємництво – *П. С.*) з функцією і зі всіма тими індивідами, котрі дійсно здійснюють її при будь-якій суспільній формації» [7, с. 170]. Підприємництво є онтологічною основою економіки, оскільки, на думку мислителя, діючи при різних системах виробничих відносин, безпосередньо виступає як породження продуктивних сил суспільства, будучи вираженням їхнього особистісного фактора. На схожій методологічній основі ґрунтуються теорії індустріального суспільства *Р. Арона* і нового індустріального (постіндустріального) *Д. Белла* і *Дж.К. Гелбрейта*. Так само, як і інші теорії, що претендують на системний розгляд економічних процесів.

У даному випадку необхідно звернути увагу на метод економічної подвійності як дослідницьку програму економічної реальності. Наявність якісно різномірних методів, що відтворюють суперечності економічного буття, – важлива риса сучасної економічної науки загалом і економічної теорії зокрема. Економічне буття (економічна реальність) є економічною онтологією, яка стала самостійним предметом вивчення в економічному вченні *Й. Шумпетера*. Однак систематична робота з опису й аналізу економічних онтологій пов'язана з досвідом переосмислення економічної науки на ґрунті методологічних ідей *І. Лакатоса*. Головне ж полягає у визнанні необхідності розвитку економічної теорії як найважливішої умови пізнання економічного буття (економічної реальності). Причому теорії в множині її проявів, адже саме в такій множинності постає перед нами економічна реальність. «Користуючись цими теоріями, ми відводимо погляд від речей, які можуть бути істотними з тим, щоб чіткіше розглянути те, на що наш погляд спрямований. Немає сумніву в тому, що саме так і потрібно чинити, інакше ми побачимо дуже мало. Але очевидна і важливість правильного вибору теорії, щоб вона могла задовільно виконати таку функцію. Інакше вона висвітлить не те, що потрібно... Оскільки ми вивчаємо мінливий світ, теорія в один період може світити в неправильному напрямі. Це може відбуватися через зміни в світі (речі, які ігнорувалися, можуть стати більш важливими, ніж ті, що бралися до уваги), або у нас самих. Економічної теорії на всі випадки життя, можливо, і не існує» [7, с. 170 - 171]. Так само, як і методології.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведений аналіз дозволив визначити особливості зазначеної проблематики, дослідження якої відкриває нові перспективи методологічних підходів у розвитку економіко-теоретичного знання.

Література

1. *Ананьин О.И.* Структура экономико-теоретического знания: Методологический анализ / О.И. Ананьин. – М.: Наука, 2005. – 244 с.
2. *Афанасьев В.* Метод экономической двойственности / В. Афанасьев // Вопросы экономики. – 2005. – № 8. – С. 4 – 18.
3. *Блауг М.* Методология экономической науки / М. Блауг. – М. : НП «Журнал «Вопросы экономики», 2004. – 416 с.
4. *Гальчинський А.С.* Економічна методологія. Логіка оновлення : Курс лекцій / А.С. Гальчинський. – К.: «АДЕФ-Україна», 2010. – 572 с.
5. *Кейнс Дж.М.* Общая теория занятости, процента и денег / Дж.М. Кейнс. – М.: Эксмо, 2008. – 960 с.
6. *Менгер К.* Основания политической экономии / К. Менгер // Австрийская школа в политической экономии. – М.: Экономика, 1992. – 488 с.
7. *Шумпетер Й.* Теория экономического развития / Й. Шумпетер. – М. : Прогресс, 1982. – 416 с.
8. *Экономическое мышление : философские предпосылки.* – М. : ИНФРА-М, 2005. – 272 с.
9. *Neale W.* Institutions / W. Neale // Tool M. (ed.) Evolutionary Economics. – Foundations of Institutionalist Thoughtk. Armourk (NY) : Sharpe, 1988. – Vol. 1.